

Lauri Julkunen

Paavon pirtti - Paavo Ruotsalaisen kotitalo Aholansaareissa vanhemman ja uudemman körttiläisyyden muistomerkkinä

Nilsin Syvärin suurimmassa saarella lepää valtakunnallinen perintökohde, jonka kirkkohistoriallista merkitystä on verrattu Turun tuomiokirkkoon. Ensimmäisten vakituisten asukkaidensa mukaan nimetyt Aholansaaren korkeimmalla kohdalla seisoo vaatimaton hirsirakennus, joka sai toimia herännäisjohtaja Paavo Ruotsalaisen (1777–1852) kotitalona noin 20 vuoden ajan.

"Ruotsalainen asui ja kuoli tässä torpassaan. Sen savutuvan viereisessä pienessä kamarissa on vielä se sänkykin, jossa suuri hengenmies kuoli. Huone esineineen on Herättäjä-yhdistyksen hoidossa Ruotsalais-museona. Matkailijoiden kannattaisi kiinnittää huomiotaan Paavo Ruotsalais-museoon, jonka olemassaolon vain harvat tietävät." (Kansan kuvalehti 8.9.1933)

Elävä muistomerkki

Aholansaaresta tuli 1830- ja 1840-luvulla herännäisyydeksi eli körttiläisyydeksi myöhemmin ristityn herätysliikkeen keskuspaikka, johon virtasi herätykseen tullutta väkeä ja sielunhoidon tarpeessa olevia avunhakijoita. Sieltä käsin Paavo Ruotsalainen teki lukuisat matkansa ja lähetti kirjeensä, joissa hän otti kantaa uskonnollisiin kiistoihin ja opasti lähipiiriään uskonasioissa. Paavon pirttinä¹ nykyisin tunnettu Ruotsalaisen kotitalo on ollut museokäytössä 1910-luvulta lähtien, mutta se on edelleen perintökohteena huonosti tunnettu. Syitä tähän voidaan etsiä muun muassa körttiläisyyteen liittyvästä vaatimattomuuden kulttuurista ja rakennuksen asemasta liikkeen "pyhiinvaelluskohteena", josta ei ole ehkä haluttukaan tehdä kaikelle kansalle avointa matkailunähtävyyttä.

Paavon pirtti. (Kuva: Lauri Julkunen).

Vaikka Paavon pirtti tunnetaan nimenomaan Paavo Ruotsalaisen kotitalona, se on kokenut paljon muutoksia Ruotsalaisen kuoleman jälkeen. Uudemmat aikakerrokset ovat oma kiinnostava osansa rakennuksen historiaa. Ruotsalainen muutti Aholansaareen vuonna 1832 ostettuaan sen vävynsä kanssa pari vuotta aikaisemmin. Ensin hän asettui perheineen asumaan entisten asukkaiden savupirttiin, mutta 1830-luvun puolivälissä hän rakensi vävynsä kanssa uuden tuvan eteisineen ja kaksine kamareineen. Nykyisin tuosta rakennuksesta on jäljellä vain kaksi kamaria. Tupa purettiin todennäköisesti 1800-luvun lopulla. Nykyinen tupa on sen sijaan uudempaa perua: se rakennettiin Ruotsalaisen kuoleman jälkeisenä kesänä vuonna 1852, mutta puut siihen kaadettiin hänen vielä eläessä. Nykyisin tupa on aktiivisessa käytössä seuratuksena ja rippileirien opetustilana. Tämä tekee Paavon pirtistä enemmän kuin museon tai muistomerkin: se on elävä perinteen keskus, jossa nykyinen ja mennyt lyövät kättä.

Isännän kamariin Paavo Ruotsalainen kuoli pitkällisen sairastelun jälkeen tammikuussa 1852. Säveltäjä Joonas Kokkonen on tehnyt hänen kuolinkamppailunsa tunnetuksi oopperassaan *Viimeiset kiusaukset*, jota esitettiin vuosina 2000–2003 autenttisessa ympäristössä pirtin pihamaalla. Ruotsalaisen kuoleman aikoihin herännäisyys oli jo hajoamassa sisäisiin kiistoihin. Liikkeessä aiemmin vaikuttaneet papit alkoivat ottaa etäisyyttä Ruotsalaisesta, joka ei pysynyt viimeisinä vuosinaan enää tilanteen tasalla. Ruotsalaisen ristiriitaisesta jälkimaineesta kertoo se, että vuonna 1856 Suomettaressa julkaistu muistokirjoitus poiki niin paljon vastineita, ettei lehti voinut julkaista niitä kaikkia. Ruotsalaisen kuoleman jälkeen saari jäi hänen kahden tyttärensä ja näiden aviomiesten hoidettavaksi. Liisa ja Juho Markkanen jäivät Ruotsalaisen aikaiseen taloon, Riitta ja Aatami Laitinen rakensivat itselleen uuden talon saaren toiselle laidalle. Vuonna 1883 Ruotsalaiselta peritty talo siirtyi Liisan ja Juhon pojalle Abrahamille, josta tuli myöhemmin saaren ainoa isäntä. Hänen perujaan on Paavon pirtin eteiseen lohkottu keittiö, joka rakennettiin todennäköisesti 1800-luvun lopulla.

Paavo Ruotsalaisen kuolinvuode, pöytä ja tuoli. (Kuva: Joonas Raudaskoski).

Kun herännäisyys heräsi kuolleista

Herännäisyyden hajaantumisen jälkeen liike nähtiin menneen talven lumena, ja Paavo Ruotsalainen oli vaipumassa kokonaan unholaan. Siellä täällä seuraperinne jatkoi kuitenkin eloaan muutaman maallikon varassa. Myös Aholansaassa, Ruotsalaisen lesken mökissä jatkoi kokoontumisiaan pieni heränneiden joukko. 1880-luvulla Paavo Ruotsalaisen ystävän ja Pohjanmaan pappisjohtoisen herätyksen johtajan Niilo Kustaa Malmbergin poika Vilhelmi Malmivaara aloitti tietoisien toiminnan herännäisyyden elvyttämiseksi. Liikkeen elpessä kiinnostus sen juuria kohtaan lisääntyi. Vuonna 1884 Ruotsalaisen haudalle pystytettiin muistokivi, mikä oli ensimmäinen konkreettinen ele hänen muistonsa tähdentämiseksi. Herännäisyys tarvitsi muista herätysliikkeistä erottuvan identiteetin, jolloin katse suunnattiin Paavo Ruotsalaiseen. Tärkeä osa uutta identiteettiä olivat myös vuodesta 1893 lähtien järjestetyt herättäjäjuhlat. Vuoden 1906 Nilsiänsä herättäjäjuhlien yhteydessä vierailtiin myös Aholansaassa ja pidettiin suuret seurukset Paavon pirtissä. Seurapuheessaan Vilhelmi Malmivaara muistutti kuulijoita Paavo Ruotsalaisen jättämästä perinnöstä.

Kun Abraham Markkanen päätti myydä saaren taloudellisten vaikeuksiensa vuoksi vuonna 1913, heränneet tarttuivat toimeen. Ostajaksi ilmentui helsinkiläissyntyinen Varpaisjärven kirkkoherra Kleofas Hyvämäki (vuoteen 1918 asti Hymander), joka oli liittynyt heränneisiin

oleskellessaan Pohjanmaalla 1890-luvun lopulla. Hyvämäki rakensi Markkasen taloa laajentamalla itselleen ja vaimolleen Edith Nordströmille kesäpappilan Paavon pirtin tuntumaan. Hyvämäen ostettua saaren heränneet alkoivat jälleen vieraila siellä säännöllisesti. Saari sai erityisaseman muistojen paikkana, jossa uudistunut herännäisyys ja Ruotsalaisen johtama liike kohtasivat. Herännäisvaikuttaja ja kirjailija Aukusti Oravala kirjoitti vuonna 1921 muistelmateoksessaan Paavon pirtistä ja sen vieressä seisovasta kesäpappilasta: ”Tässä yhtyvät kaksi aikaa, vanha ja uusi. Vanha maja on vanhaa, Paavon aikaa, uusi, uhkea rakennus uutta, tätä nykyistä ja sitä tulevaista [...] Ne ojentavat kumpikin kättä toisilleen yli vanhan tuomen, Paavon aikaisen.” Kleofas Hyvämäen kuoleman jälkeen saari periytyi hänen vaimolleen Edithille, jolta se siirtyi testamenttilahjoituksena Herättäjä-yhdistykselle vuonna 1955.

Kleofas Hyvämäen rakennuttama kesäpappila. (Kuva: Joonas Raudaskoski).

Mikä tekee Paavon pirtistä sitten kansallisesti tärkeän kohteen? Herännäisyys elpyi samoihin aikoihin kun suomalaisuusliike alkoi politisoitua. Monet herännäisyysvaikuttajat tempautuivat mukaan politiikkaan 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa, jolloin Venäjä alkoi rajoittaa Suomen autonomiaa. Samoihin aikoihin Ruotsalaisen aikaista herännäisyyttä alettiin tulkita uudesta näkökulmasta suomalaisuusliikkeelle tilaa tehneenä esipoliittisena voimana, joka yhdisti sivistyneistön ja tavallisen kansan ensimmäistä kertaa Suomen historiassa. Tärkeässä roolissa kansallisen herännäisyystulkinnan synnyssä oli itsekin herännäishenkisessä kodissa kasvanut kirjailija Juhani Aho, joka kiinnostui aiheesta 1880-luvulla. Hän kiersi Pohjois-Savossa keräämässä perimätietoa Ruotsalaisen toiminnasta ja vieraili myös Aholansaareissa Paavon tytärtä jututtamassa vuonna 1886. Keräämäänsä materiaalia hän käytti muun muassa vuonna 1906 ilmestyneessä romaanissaan Kevät ja takatalvi, jossa Paavo Ruotsalaisen toiminta liitettiin yhteen Elias Lönnrotin ja J.V. Snellmanin kansallisen herätyksen kanssa. Yksi politiikan mukaansa tempaamista oli Aholansaaren isäntä Kleofas Hyvämäki, joka osallistui

vuonna 1918 isänmaallisen heimoaateen innoittamalle Vienan Karjalan sotaretkelle. Tuosta epäonnistuneesta retkestä muistuttaa edelleen Paavon pirtissä esillä oleva ”sotasaalis”, venäläisen ratsuväen keihäs.

Museon nykyisyys ja tulevaisuus

Nykyisin Aholansaarella toimii herännäishenkinen mutta kaikille avoin loma- ja leirikeskus, jonka toimintaa ylläpitävän Aholansarisäätiön tehtäviin kuuluu myös Paavo Ruotsalaisen kirkko- ja kulttuurihistoriallisen perinnön vaaliminen. Osana tätä tehtävää säätiö hoitaa ja ylläpitää Paavon pirttiä ja siinä toimivaa Paavo Ruotsalaisen kotimuseota, jonka toimintaa on kehitetty vuodesta 2014 lähtien Museoviraston harkinnanvaraisen avustuksen turvin. Ensimmäisen vuoden töihin kuuluivat esineistön luettelointi ja arviointi sekä kehittämissuunnitelman laatiminen museon tulevaisuutta varten. Näiden pohjalta laadittiin vuonna 2015 käsikirjoitus näyttelyn uudistamiseksi. Tavoitteena on saada museon kokoelmanhallinta kuntoon ja näyttely uusittua vuoteen 2017 mennessä, jolloin Nilsiässä järjestetään herättäjäjuhlat ja Suomi viettää kansallista juhluvuotta. Uuden näyttelyn kautta Paavon pirtin ja Aholansaaren tarina pyritään tekemään saavutettavaksi kaikille. Näyttelyssä tehdään katsaus sekä Ruotsalaisen ja hänen perheensä elämänvaiheisiin että Aholansaaren merkitykseen heränneiden kokoontumispaikkana myöhemmin. Rakennus on suojeltu rakennussuojelulla vuonna 1981, ja sen kulttuurihistoriallisen arvon säilymistä edistetään tekemällä pieniä kunnostustöitä säännöllisesti. Seuraavaksi vuorossa on kattoremontti, jossa katon tuohet ja malat vaihdetaan uusiin.

Aholansaaren asema heränneiden muistin paikkana on lyönyt leimansa myös itse museoon. Museaalinen ajattelu on puuttunut toiminnasta kokonaan, ja rakennus on keikkunut jossain museon ja reliikin välillä. Lisäksi, vaikka Ruotsalaisen aikaiset kamarit rauhoitettiin museokäyttöön jo 1910-luvulla, rakennuksen muissa huoneissa on asuttu 1940-luvun lopulle asti. Talvisodan aikaan rakennukseen majoitettiin useita evakkoperheitä, viimeiset vakituiset asukkaat kuuluivat Hyvämäkien palveluskuntaan. Museon tärkeimpiä esineitä ovat isännän kamarin sisustukseen kuuluvat huonekalut, sänky, pöytä ja tuoli, sekä muutamat hyvin todennäköisesti Ruotsalaiselle kuuluneet pienesineet. Aholansaaren loma- ja leirikeskuksen päärakennuksessa on lisäksi esillä Ruotsalaiselle kuulunut Raamattu vuodelta 1776. Sen lisäksi, että Paavon pirtti todistaa Paavo Ruotsalaisen elämästä, sitä voidaan pitää myös 1880-luvulta lähtien elpyneen uuden körttiläisyyden muistomerkkinä. On nimittäin pieni ihme, että rakennus on edelleen pystyssä. Rakennuksella on edelleen tärkeä merkitys herännäisyydelle: siitä käsin liike kiinnittyi juuriinsa ja tähtää tulevaisuuteen nykyäänkin.

Kirjoittaja on tohtorikoulutettava Jyväskylän yliopistossa Suomen historian oppiaineessa. Kahtena edellisenä kesänä hän on työskennellyt Aholansaaren museotoiminnan kehittämisen parissa.

Lähteet

Huhta, Ilkka 2007. "Täällä on oikea Suomenkansa". Körttiläisyyden julkisuuskuva 1880–1918. Helsinki: Suomen kirkkohistoriallinen seura.

Järveläinen, Petri & Karjalainen, Urpo 2006. Täällä lounatuulen alla. Näkökohtia armonkerjäläisten aatehistoriaan. Lapua: Herättäjä-yhdistys.

Kares, Olavi 1952. Heränneen kansan vaellus. Suomen herännäisyyden elämää ja vaiheita noin v:sta 1880 v:een 1930. Osa 5. Porvoo: WSOY.

Lintunen, Niilo 2013. Tule saareen. Aholansaaren historiaa. Tahkovuori: Aholansaaresäätiö.

Oravala, Aukusti 1921. Pienestä pappilasta. Jyväskylä: Gummerus.

---

¹ Paavon pirtiksi nimitetään vaihtelevasti joko koko rakennusta tai Ruotsalaisen kuoleman jälkeen rakennettua tupaa, joka toimii nykyisin seuratuupana.